

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXIII
2014

IAȘI
2014

COMITETUL DE REDACȚIE

Lăcrămioara STRATULAT (redactor șef)

Senica ȚURCANU

Sorin IFTIMI

Tamilia-Elena MARIN

Ioan IAȚCU

Zamfira PUNGĂ

Măriuca-Diana VORNICU (secretar de redacție)

Adriana MIRON (secretar de redacție)

Traduceri revizuite/realizate

Simona POSTOLACHE

Tehnoredactare

Loredana SOLCAN

Grafică copertă

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

Muzeul de Istorie a Moldovei

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1

Iași, RO-700028

Telefon/Fax: 040232218383

e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI – Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen.....	5
Julia BRAUNGART, The Music-Note Linear Pottery Culture in Eastern Romania: Proposal for a Relative Chronology/ <i>Cultura ceramicii liniare cu capete de note muzicale în estul României: propunere pentru o cronologie relativă.....</i>	9
Vasile DIACONU, Ioan MITREA, Mărturii arheologice provenite din două așezări ale dacilor liberi aflate în zona subcarpatică a Neamțului/ <i>Archaeological Testimonies Coming from Two Settlements of the Free Dacians in the Subcarpathian Area of Neamț County.....</i>	43
Tudor-Radu TIRON, Lucian-Valeriu LEFTER, The Feudal Ceremony of Colomeea/Kołomyja (september 12th 1485). Notes on the Moldavian Heraldry and Vexillology during the Reign of Prince Stephen the Great/ <i>Ceremonia feudală de la Colomeea/Kolomyja (12 septembrie 1485). Note asupra heraldicii și vexilologiei moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.....</i>	57
Rodica POPOVICI, Lucia-Minodora MĂȚĂ, Stove Tiles Ornamented with less Known Decorative Motifs: the Lion, the Dragon and the Knight/ <i>Cable ornamentate cu motive decorative mai puțin cunoscute: leul, dragonul și cavalerul.....</i>	79
Violeta-Anca EPURE, Organizare bisericească, credințe, superstiții și obiceiuri în Principatele Române în viziunea consulilor și călătorilor francezi prepașoptiști/ <i>L'organisation de l'église, les croyances, les superstitions et les coutumes dans les Principautés Roumaines dans la vision des consuls et des voyageurs français avant la révolution de 1848.....</i>	101
Manole BRIHUNET, Distribuirea locurilor de cimitir la începutul secolului al XIX-lea: Iași, Chișinău și București/ <i>The Distribution of Cemetery Sites in the Early 19th Century: Iași, Chișinău and București.....</i>	125

Sorin IFTIMI, Anton Kauffman, un pictor vienez în Țările Române (1840-1845) / <i>Anton Kauffman, a Viennese Painter in the Romanian Countries (1840-1845)</i>	137
Liliana CONDRATICOVA, Arta metalului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: meșteri, ateliere, obiecte din metale prețioase și comune / <i>The Art of Metal during the Second Half of the 19th Century: Artisans, Objects Made of Precious and Common Metals</i>	177
Sebastian-Dragoș BUNGHEZ, Parlamentul și politica externă a României în ajunul Primului Război Mondial (februarie-iunie 1914) / <i>Romania's Parliament and Foreign Policy in the Eve of the First World War (February-June 1914)</i>	191
Narcis Dorin ION, Familia Berindei. Portretul unor aristocrați ai spiritului. Convorbiri cu academicianul Dan Berindei / <i>The Berindei Family. The Portrait of some Aristocrats of the Spirit. Interviews with the Academician Dan Berindei</i>	213

Recenzii. Note de lectură (Book Reviews)

Constantin PREOTEASA, Ciprian-Dorin NICOLA (eds.), <i>L'impact anthropique sur l'environnement durant le néo-énéolithique du sud-est de l'Europe // In honorem Dr. Gheorghe Dumitroaia</i> , Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, XXXI, Piatra-Neamț, 2014, 314 p. (Vasile DIACONU).....	283
Sławomir Kadrow (ed.), with the editorial cooperation of Elżbieta Trela-Kieferling, <i>Bilcze Złote. Materials of the Tripolye Culture from the Werteba and the Ogród Sites</i> , Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie, tom V, Cracovia, 2013, 324 p. (Loredana SOLCAN).....	286
Mirela VERNESCU, <i>Bărăganul în preistorie (circa 3500-1200 a. Chr.). Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și epoca bronzului</i> , Editura Istros, Brăila, 2013, 304 p. (Vasile DIACONU).....	290
Radu Ota, <i>De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimium Apulense</i> , Editura Altip, Alba Iulia, 2012, 255 p. (Ioan OPREA).....	294

ABREVIERI

ABBREVIATIONS - ABREVIATIONS - ABKURZUNGEN

- AAC - *Acta Archaeologica Carpathica*, Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, Komisja Archeologiczna, Krakowie.
- AARMSI - *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, București.
- AIIAI/AIIX - *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași/Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, Iași.
- Albina Românească - *Albina Românească. Gazetă administrativă și politico-literară*, Iași.
- AMM - *Acta Moldaviae Meridionalis*, Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui.
- AMMSS - *Acta Musei Moraviae – Scientiae Sociales*, Moravian Museum, Brno.
- AMN - *Acta Musei Napocensis*, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
- AMNP.A - *Acta Musei Nationalis Pragae. Řada A, Historie*, Národní Muzeum, Praha.
- AMT - *Acta Musei Tutovensis*, Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad.
- ANIC - Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.
- ANRM - Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău.
- AP - *Analele Putnei*, Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna.
- ArhGen - *Arhiva Genealogică*, Academia Română. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Iași.

ArhMold	- <i>Arheologia Moldovei</i> , Academia Română. Institutul de Arheologie Iași.
AȘUI	- <i>Analele Științifice ale Universității „A. I. Cuza” din Iași</i> , Iași.
BAR Int. Ser.	- <i>British Archaeological Reports. International Series</i> , Oxford.
BCMI	- <i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , București.
Carpica	- <i>Carpica</i> , Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău.
CCAR	- <i>Cronica cercetărilor arheologice din România</i> , CIMEC, București.
CercIst S. N.	- <i>Cercetări Istorice</i> (serie nouă), Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.
DIR	- <i>Documente privind istoria României</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
DRH	- <i>Documenta Romaniae Historica</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
Hierasus	- <i>Hierasus. Anuarul Muzeului Județean Botoșani</i> , Muzeul Județean Botoșani.
MCA	- <i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , București.
MemAntiq	- <i>Memoria Antiquitatis, Acta Musei Petrodavensis</i> , Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț.
MIA	- <i>Materialy i issledovanija po arheologii SSSR</i> , Moscova-Leningrad.
Monumentul	- <i>Monumentul - Tradiție și Viitor</i> , lucrările Simpozionului Național Monumentul - Tradiție și Viitor, Iași.
Památky archeologické	- <i>Památky archeologické</i> , Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.
Pontica	- <i>Pontica</i> , Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Peuce	- <i>Peuce</i> , Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

- PZ - *Praehistorische Zeitschrift*, Freie Universität, Institut für Prähistorische Archäologie, Berlin.
- RÉSEE - *Revue des Études Sud-Est Européenes*, Institutul de Studii Sud-Est Europene, București.
- RI - *Revista Istorică*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.
- RIR - *Revista istorică română*, București.
- RMMMIA - *Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă*, București.
- RRH - *Revue roumaine d'histoire*, București.
- SASTUMA - *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde*, Bonn.
- SCIA - *Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă plastică*, București.
- SCIV(A) - *Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
- SCN - *Studii și Cercetări de Numismatică*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
- SlovArch - *Slovenská archeológia*, Slovenská akadémia vied, Bratislava.
- Suceava - *Suceava, Anuarul Muzeului Bucovinei*, Suceava.
- Tyrageția - *Tyrageția*, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău.
- UISPP - Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques.

DISTRIBUIREA LOCURILOR DE CIMITIR LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA: IAȘI, CHIȘINĂU ȘI BUCUREȘTI

Manole BRIHUNEȚ¹

Cuvinte-cheie: cimitir, oraș, corespondență, dosar, cimitir vechi, biserică, legislație

Keywords: cemetery, city, correspondence, file, old cemetery, church, legislation

Preliminarii. Preocupări privind amenajarea și modernizarea spațiilor funerare

Importanța și funcția cimitirului în viața socială și religioasă a comunității umane sunt deosebite, această problemă putând fi astfel tratată din mai multe perspective. În calitate de peisaj cultural, prin prisma abordărilor panoramice, cimitirul ortodox se prezintă ca o societate, un sistem de valori și idei, care a evoluat, pe parcursul secolelor, de la cimitire parohiale în jurul bisericilor la spații funerare amenajate în afara localităților. Spațiul cimitirului cuprinde locul de înmormântare, memoria răposatului și a faptelor sale și reprezintă o totalitate de construcții arhitecturale puse în legătură cu moartea și semnificațiile ei. Funcția de *pomelnic* revine lespezilor funerare, pietrelor tombale și crucilor cu inscripții sugestive. Ansamblul funerar include câteva componente, cu o funcție și încărcătură semantică specială: în interiorul bisericii - gropnița și arcosoliumurile, iar în exterior – biserica din cimitir, necropola, pietrele, crucile și lespezile funerare, cavourile, criptele, obeliscurile, stelele, compozițiile sculptural-arhitectonice, crucifixe, la care se adaugă poarta de acces în cimitir și gardul de împrejmuire.

¹ Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău.

În spațiul românesc predomină cimitirele amplasate în afara satelor, pe moșia lor. Prezența unor cimitire în centrul satelor se datorează extinderii treptate a vetrei satelor².

De regulă, în interfluviul Nistru-Prut cimitirele erau amplasate pe lângă mănăstiri, biserici orășenești și cele din mediul rural³ și se extindeau în jurul vechilor biserici⁴. În lipsa altor posibilități, răposaii erau înhumați în jurul bisericilor parohiale, adică în curțile acestora, care până în secolul al XIX-lea au servit drept loc unic de cimitir. În sprijinul acestei aserțiuni vin atât documentările noastre, cât și literatura de specialitate, care confirmă că în incinta mănăstirilor era amplasată necropola, întrucât înhumarea în cadrul mănăstirii era cea mai merituoasă⁵. În interiorul lăcașului și în incintă erau înmormântați ctitorii principali și fețele bisericesti. În pofida încercărilor de implementare a noilor regulamente privind transferarea cimitirelor și ridicarea bisericilor, înhumarea în preajma bisericilor a rămas la loc de cinste.

Primele preocupări privind amenajarea spațiilor funerare și modernizarea lor au fost documentate în Europa creștină încă din secolul al XVIII-lea. Ele au fost dictate de problemele sanitare, mai ales de epidemiile de ciumă care făceau ravagii, cimitirele devenind mediul principal de transmitere a epidemiilor. Astfel, autoritățile decid să închidă cimitirele aflate în interiorul orașelor și să deschidă necropole la periferie. După ciuma din anul 1750 urmau să fie dezafectate cimitirele parohiale din interiorul orașului Cluj. Ciuma din Brașov, care a bătuit în anul 1829, a condus, de asemenea, spre amenajarea cimitirului în afara orașului.

În 1776, în Franța, se interzice înhumarea în biserici, iar cimitirele urmau să fie transferate la periferie.

² M. Brihuneț, *Istoria și tradiția exploatării cimitirelor din Republica Moldova*, în *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova. Materialele Conferinței Internaționale. Chișinău, 2-4 august 2007*, Chișinău, 2007, p. 173-184.

³ H. P. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, București, 2000, p. 183.

⁴ P. Constantinescu-Iași, *Cimitire vechi*, în *Basarabia Arheologică și Artistică*, Chișinău, 1933, p. 49.

⁵ *Монашество и монастыри в России. XI–XX века. Исторические очерки*. Москва, 2005, с. 98.

În Austro-Ungaria acest obicei a fost suspendat odată cu dispoziția reginei Maria Terezia de a interzice practica înhumărilor în biserică⁶. Excepție a fost făcută doar în anul 1803 pentru baronul Samuel von Brukenthal, care a fost înmormântat în cimitirul din Sibiu, lângă primul stâlp al navei centrale, în dreptul amvonului. O serie de regulamente din anii 1785, 1788 și 1805 aveau prevederi stricte privind înmormântarea și spațiile de înhumare⁷. Actele normative eliberate de administrația laică erau completate de dispozițiile bisericești și prevedeau norme sanitare pentru dimensiunile gropii funerare, înmormântarea în sicrie, interzicerea zidirii mormântului etc. Ulterior, reglementările din anul 1854 au dus la formarea, în imperiul austriac, a cimitirului ca instituție socio-culturală în acord cu normele sanitar-epidemiologice: cimitirul se localiza în afara spațiilor locuite de comunitatea umană, se ridicau capele speciale pentru cimitire etc.⁸. În unele orașe italiene, precum Toscana, din anul 1852 a fost introdusă funcția de inspector al cimitirului, consemnând astfel preocupările de ordin administrativ, topografic, dar și estetic, întrucât inspectorul/administratorul avea obligația de a urmări repartizarea loturilor de înhumare, ordonarea, amenajarea porții de acces și îngrădirea spațiilor cimitirului⁹.

În Rusia țaristă, după epidemia de ciumă din 1771, Ecaterina cea Mare a înțeles că cimitirele sunt o sursă de epidemii. Prin *ucazul* din anul 1772 a fost interzisă înhumarea în perimetrul localităților, recomandându-se deschiderea unor noi cimitire în afara satelor¹⁰. În mormântările în jurul bisericilor au fost permise doar în cazuri excepționale pentru unele mănăstiri vechi, încadrate în perimetrul localităților. Conform legislației ruse, cimitirul trebuia să fie amplasat la

⁶ M. Grancea, *Dispariția cimitirelor vechi din Sibiu, efect al modernizării urbane*, în *Monumentul*, X, 2009, vol. II, p. 158.

⁷ Eadem, *Apariția cimitirului municipal transilvănean în contextul modernizării moderne*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, 5, 2008, p. 147-156.

⁸ Eadem, *Dispariția cimitirelor vechi din Sibiu...*, p. 158.

⁹ Eadem, *Apariția cimitirului municipal transilvănean...*, p. 147-156.

¹⁰ СВОД ЗАКОНОВ, Т. XIII, ИЗД. 1892 Г, СТ. 693-721.

distanța de 100 de stânjeni (213 m) de orașe și jumătate de verstă (250 stânjeni) de așezările rurale¹¹.

Printre preocupările publice, una din principalele atribuții ale administrației a devenit amenajarea cimitirelor în conformitate cu normele sanitare, etice și estetice. Rezultate pozitive au fost atinse de societățile și țările conduse de împărați sau regi cu viziuni iluministe. De exemplu, cimitirul „Olsanske hrbityovy” din Praga a devenit principala necropolă în afara orașului după ce adeptul iluminismului, împăratul Sfântului Imperiu Roman, Iosif al II-lea (1765–1790), a reglementat pentru tot imperiul statutul cimitirelor publice (1788)¹².

Studiu de caz: distribuirea locurilor de cimitir la Iași, Chișinău și București

Necropolele urbane au interesat cercetătorii care au studiat viața și opera marilor personalități care și-au găsit aici odihna. Numeroase informații găsim în lucrarea semnată de Gheorghe G. Bezviconi, „Cimitirul Bellu din București: Muzeu de sculptură și arhitectură” (apărută la București în 1958), care a folosit sursele documentare cunoscute la acea dată. Același subiect este analizat recent de Tudor-Radu Tiron¹³. Cimitirele de la Iași au atras atenția unor cercetători¹⁴, iar despre unele personalități marcante care și-au găsit liniștea în Cimitirul Central din Chișinău a relatat G. Bezviconi¹⁵. De asemenea, menționez aportul regretatului istoric Nicolae Demcenco, care la începutul secolului XX, pe baza descifrării datelor cioplite pe pietrele funerare, a restabilit anul nașterii și al morții unor personalități notorii care și-au găsit somnul de veci în Cimitirul Central din Chișinău¹⁶. Noi ne propunem să completăm acest

¹¹ Кишиневские Епархияльные Ведомости, №16, Кишинев, 1897, p. 472-480.

¹² M. Grancea, *Dispariția cimitirelor vechi din Sibiu...*, p. 158, p. 155-164.

¹³ T.-R. Tiron, *Cimitirul Bellu din București*, în *Monumentul*, vol. VII, 2006, p. 459-491; Idem, *Ansamblul funerar al Ghiculeștilor de la București-Colentina – manifestare artistică și conștiință de neam*, în *Monumentul*, XIII, 2012, partea I, 2012, p. 281-306.

¹⁴ L. Vasiliu, I. Holban (coord.), *Cimitirul Eternitatea*, Iași, 1995.

¹⁵ Gh. Bezviconi, *Necropola capitalei. Dicționar enciclopedic*, Chișinău, 1997.

¹⁶ N. Demcenco, *Identificarea mormintelor unor personalități din domeniul artei și științei de la Cimitirul Central al municipiului Chișinău*, în *ARTA*, Chișinău, 2003,

compartiment de cercetare, prin informațiile din dosarele de arhivă depistate și să discutăm pe marginea circumstanțelor amenajării cimitirelor de la Iași, București și Chișinău la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, încercăm să răspundem la câteva întrebări, și anume: cine a inițiat tratativele de scoatere a cimitirelor în afara orașului și când au fost amenajate cimitirele de la Iași, București și Chișinău; de asemenea, care a fost impactul acestor măsuri.

Studiul complexelor funerare din perspectivă istorică, arhitecturală și artistică nu ar fi unul complet în lipsa informațiilor care vizează problema distribuirii locurilor pentru cimitirele din Iași și Chișinău. Vechimea cimitirelor indică preocupările creștinilor pentru locul de înhumare, pentru ridicarea unei biserici sau capele în cimitir, dar și pentru păstrarea memoriei celui plecat.

În fond, problemele legate de înmormântare țineau în mare parte de tradițiile locale, creștinești. Printre primele „îndrumări” de acest gen se remarcă cele adresate de Iacov Stamati, episcopul Hușilor, către „protopopi pentru buna purtare a preoților și mirenilor” datate la 13 august 1785. Următoarele reguli sunt emise de Veniamin Costache, episcopul Hușilor, la 4 martie 1795.

În timpul războaielor ruso-turce, atunci când Principatele Române erau sub influența administrației ruse, sunt atestate primele preocupări pentru dezafectarea cimitirelor bisericesti, în special din motive de igienă publică. Pentru începutul secolului al XIX-lea vom menționa măsurile privind amenajarea cimitirelor inițiate întâi la Iași, fapt ce ne va permite să facem unele comparații privind amenajarea cimitirelor și construcția bisericilor din cimitir.

Informațiile oferite de sursele de arhivă vin să elucideze mai multe momente importante legate de cimitirele din orașul Iași. Pe baza dosarului privind corespondența referitoare la repartizarea locurilor pentru cimitir, datat cu anul 1808, reliefăm următoarele aspecte, extrase din corespondența vremii¹⁷. În cererea semnată de V. Kușnikov la 9 aprilie 1808, adresată ÎPS Gherasim, Episcop de Roman, se argumentează

p. 82-88; Idem, *Necropola armeano-poloneză a municipiului Chișinău: personalități din domeniul artei și științei*, în *Tyragetia*, XIV, 2005, p. 295-306.

¹⁷ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 418.

necesitatea eliberării unui teren pentru cimitir, și anume „în conformitate cu obligațiunile revenite pe seama mea, urmărind starea de lucruri a locuitorilor din aceste regiuni, nu pot lăsa fără atenție și obiceiul existent aici de a înmormânta oamenii în oraș lângă biserici. Impactul pentru însuși locuitori este foarte evident, întrucât în fiecare oraș suprapopulat aerul mereu este urât, însă în Iași este deosebit de greu. Din aceste motive apar numeroase boli foarte periculoase, respectiv, crește numărul decedaților. Iar înhumarea lor în perimetrul orașului anume duce la infectarea aerului, și respectiv, creșterea numărul bolnavilor și morților”. În continuare se menționează că „în Rusia demult acest obicei a fost stârpit prin transferarea cimitirelor în afara orașelor, a spațiilor populate de oameni”. Din acest motiv, pentru a preîntâmpina numeroase epidemii, Kușnikov se adresează către ÎPS pentru a iniția o dispoziție, în conformitate cu care răposații să nu mai fie înhumați în oraș, ci în locurile special alocate de către administrația laică pentru amenajarea cimitirelor în afara orașului.

Astfel, constatăm că una din cauzele majore de transferare a cimitirelor în afara orașelor a fost cea igienică, de preocupare pentru sănătatea orașenilor. Pe de altă parte, necesitatea amenajării unui oraș modern a fost printre principalele cauze de scoatere a cimitirelor în afara spațiilor locuite.

O altă scrisoare, datată la 26 februarie 1809, ne vorbește despre alte aspecte legate de spațiul funerar, fiind abordată problema înhumării răposaților în aceeași zi, la câteva ore după deces. Kușnikov insistă asupra necesității emiterii unei ordonanțe care să nu permită înhumarea mai devreme de două zile după constatarea decesului. Este o chestiune de ordine morală, medico-legală, dar și etnografică, care a condiționat evoluția tradițiilor de înmormântare în diferite regiuni.

La un an după prima scrisoare, situația privind cimitirele din Iași nu fusese soluționată pozitiv. Din acest motiv se revine asupra solicitării de a interzice înhumările în orașele Iași și București și de a elibera terenuri special destinate acestora. Se spera ca ÎPS „va fi de acord cu aceste recomandări (...) deoarece la lichidarea unor asemenea obiceiuri va fi necesară confirmarea ÎPS pentru Divanul civil, laic”.

În martie 1809, în răspunsul semnat de Gavriil Bănulescu-Bodoni, se menționează că au fost emise ordonanțe adresate clerului privind interzicerea înhumării în ziua decesului. De asemenea, se insistă și asupra necesității obținerii confirmării decesului din partea autorităților laice. Pentru a evita situațiile în care înhumarea se făcea în ziua decesului, Bănulescu-Bodoni a rugat ca ordonanța să fie emisă și de autoritățile laice, în ambele Divanuri. La fel, s-a discutat și problema eliberării loturilor de pământ pentru cimitirele din Iași și București, în afara orașelor, care urma să fie realizată de autoritățile laice. În ceea ce privește dimensiunea bisericească, s-a emis o ordonanță pentru sfințirea locurile pentru noile cimitire, unde vor fi înhumați, pe viitor, răposații.

Pentru sublinierea preocupărilor existente la cel mai înalt nivel pentru eliberarea locurilor și amenajarea cimitirelor în afara orașelor, reproducem un document original (este păstrată ortografierea originală):

„Divanul Knejeii Moldovii

Au primit divanul cu cinste predlojenie Excelenței Voastre din 21 aprilie a curgătoriului anu, supt nr. 92, pentru țintirimurile ci sau fost poruncit prin predlojenie de mai înalte a Excelenței Sale D. Senator, și Prezident Kușnicov, ca să se aleagă afară de oraș spre îngroparea morților.

Cu cinste dar face divanul arătare Excelenței Voastre, că încă după acea predlojenie de atuncea, divanul au pus în lucrare, rânduiind pe vornicia obștiei, de au mersu și au ales patru locuri de țântirimuri afară de oraș, cari s-au și măsurat, și s-au stâlpit cu pietre hotar, au rămas însă și pără acum aceste hotărâri întru nelucrare.

Acum dar după predlojenie Excelenței Voastre, divanul iară au rânduit pe vornicia obștiei, de au făcut cercetari țântirimurilor ci s-au ales, și asupra cercetării sale au trimis înștiințare în scris către divan din 28 a trecutii luni mai, după cari /10/ făcându-să asemenea copii, în tălmăcire se alătorează aice, spre pliroforie Excelenței Voastre, dintru care va vide Excelenția Voastră, că la acești țântirimuri să scocotesc a fi de trebuință și câte o sală acoperită pentru probodire morților la vremi răli, și căti o casă pentru șăderi cioclilor, asămenea și șanțuri, și garduri pin prejur, spre a să păză

apărați de călcări. Și aceste rămân la hotărâre Excelenței Voastre, iar divanul va ave poroncă spre urmare. 1810 iulie 3, Eșii”.

Documentele de arhivă pot, de asemenea, să clarifice situația privind repartizarea locurilor de cimitir în afara orașului Iași. Astfel, știm că vornicul Vasile Roset s-a deplasat în locurile selectate pentru viitoarele patru cimitire. Aceste terenuri au fost îngrădite, iar din motivul că o parte din viitorul cimitir de pe dealul Galata era rezervat pentru construcția dughenelor alimentare, ÎPS a venit cu propunerea de a săpa câte un șanț împrejmuit cu gard de nuiele în jurul fiecărui cimitir pentru a le îngrădi și proteja. De asemenea, se dorea construirea, la fiecare cimitir, a unei săli pentru prohodirea morților în timpul zilelor ploioase și a unei case pentru ciocli.

În Principatele Române, după cum am menționat anterior, primele tratative pentru scoaterea cimitirelor în afara orașului au fost purtate în anii 1808–1809 de Kușnikov, și continuate, începând cu anul 1810, de succesorul acestuia, senatorul și cavalerul V. Krasno-Milașevici.

Corespondența citată ne permite să constatăm că au fost eliberate pentru cimitire patru terenuri în afara orașului Iași. Unul în Copou, altul la Ciric, al treilea la Ciurchi și al patrulea lângă Galata; cimitirele erau împrejmuite și sfințite conform canonului bisericesc. Tuturor preoților din Iași li s-a interzis să mai înmormânteze în oraș, în incinta bisericilor, sau lângă acestea. Răposații urmau să fie îngropați în afara orașului, în cimitirele special amenajate. Au fost stabilite și parohiile de care ținea fiecare cimitir. Totodată, întrucât în cazul deceselor de la spitalul Sf. Spiridon, cioclii nu puteau transporta defunctul la cimitirul aflat la o distanță considerabilă, ei roagă să se facă drum până la cimitir și să li se elibereze o pereche de cai pentru transportarea morților. De asemenea, credincioșii de alt rit decât cel ortodox erau înhumați în alte cimitire, astfel încât era necesară eliberarea unui lot pentru amenajarea cimitirului catolic, precum și amenajarea drumului până la cimitir. În ceea ce privește spitalul militar, care ținea de cimitirul de la Galata, se menționa că cioclii orășenești nu pot lucra fără ajutorul spitalului și fără drumuri. Pentru ameliorarea situației, se recomanda epitropilor spitalului Sf. Spiridon și preotului bisericii catolice amenajarea drumului pentru transportarea morților la cimitir.

Următoarea scrisoare semnată de Krasno-Milașevici ne relatează evoluția situației privitoare la amenajarea celor patru cimitire de la Iași: „După cinstita predlojenii a Înalt Excelenței Voastre supt nr. 2932, s-au dat porunci către dumnealor boierii epitropi ai spitalului de la mănăstirea Sfântului Spiridon ca să fie date două telege cu cai, pentru ducerea oamenilor morți la țântirimuri de la spitalul Sfântului Spiridon, și de la Spitalul din Curte, asemenea poruncă s-au dat și prefectorului de la biserica catolică, de aici din Eși, ca să facă iarși o telegă pentru dusul morților la țântirimul acestei biserici ce i s-au rânduit. Și desăvârșire poruncii înștiințăm pe Înalt Excelenția Voastră. 1810 oct. 22, Eșii /26/^{m8}. V. Krasno-Milașevici menționează că mulți enoriași au fost îndurerați de faptul că s-a interzis înhumarea în incinta bisericilor, apreciind că nu se păstrează întocmai regulile bisericești. În opinia senatorului Milașevici, înhumarea în cimitirele din afara orașului, în locuri special amenajate, sfințite, nu încalcă pravilele bisericești, deoarece și în alte locuri din lume creștinii nu mai înhumează în incinta orașului, cunoscând foarte bine neajunsurile acestei practici, în primul rând pentru sănătatea populației. Până în primăvara anului 1812, li se mai permitea credincioșilor înhumarea în apropierea bisericilor parohiale. Până atunci, era necesară amenajarea, în toate cimitirele noi deschise, a unei biserici, prin contribuția enoriașilor, prin acest gest putându-și demonstra dragostea și credința.

Conform vechilor legi pământești, până la mijlocul secolului al XIX-lea la București morții se îngropau în cimitirele parohiale, aflate pe lângă bisericile de care aparțineau. Mai existau vreo 7-8 cimitire în afara orașului, care erau destinate săracilor, celor din închisori sau celor decedați din cauza molimelor. În scrisoarea semnată de același senator, cavalerul Krasno-Milașevici, prezidentul Divanurilor Moldaviei și Valahiei Krasno-Milașevici, Către Excelenția Sa Domnul Sfetnicul de taină se menționează:

„De la întâiul Divan ... Knejei Valahiei.

După predlojenia Excelenția de la maiu 4 supt nr. 235 pentru a să găsi locuri afară din politie spre îngroparea morților poruncind Divanul către dumnealui Vel Spătar, către dumnealui Vel Dvornic al politii, ca zapcii de supt comanda dumnealor, să caute și să găsească locuri destoinice la această

¹⁸ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 418.

trebunță, dumnealor făcut-au cercetare, arată că s-au găsit aceste patru locuri care pot fi pentru trebuința aceasta.

Adică la capul Podului Mogoșoi, s-au găsit locul ce este între Drumul Banesăi și între Drumul Târgovețai, care să cheamă din dosul Cișmelei lui Mavroghene.

La târgul de afară s-au găsit loc afară din obor ce cade pe doi hotară de moșie a dumnealui Biv Vel Dvornic Grigorie Ghica, și a răposatului Dvornicului Constantin Drăgănescu, pe drumul ce merge la Mărcuța, fiind locul ... și trebnic, căci alături. La Podul lui Șerban Vodă s-au găsit loc între Drumul Văcăreștile și Drumul Giurgiule unde este și un meteret, în dreptul vii paharnicului Ștefan Belul.

Iar pe Podul Calicilor s-au găsit loc în Drumul Craiovii unde sânt și mormânturile ostașilor împărătești. Către aceste au făcut Divanul arătarte și Excelenței Sale Gheneralului Enghelgard, viță prezedentului, dar nu-i lipsim a face și Excelenței Tale, 1810 iunie”.

Concluzii

Potrivit corespondenței senatorului V. Krasno-Milașevici din anul 1810 privind scoaterea cimitirelor în afara spațiilor locuite de oameni constatăm că la București au fost eliberate patru locuri pentru amenajarea cimitirelor: *La capul Podului Mogoșoi, La Podul lui Șerban Vodă* (Cimitirul Belu), pe *Podul Calicilor, La târgul de afară*. Și la Iași au fost amenajate patru cimitire în afara spațiilor locuite: în Copou, la Ciric, la Ciurchi și lângă Galata. După 1812, Gavriil Bănulescu-Bodoni a purtat tratative cu inginerul cadastral și arhitectul orașenesc Mihail Ozmidov privind eliberarea unui loc și pentru cimitirul din Chișinău, cunoscut astăzi ca Cimitirul Central, unde a fost ridicată o biserică de tip rotundă, cu hramul Tuturor Sfinților¹⁹. Câteva cimitire ortodoxe posedă o deosebită valoare istorică, arhitecturală și artistică: Cimitirul Central de pe str. Armenească, Cimitirul bisericii Sf. Constantin și Elena (sectorul Râșcani), Cimitirul bisericii Sf. Treime, Cimitirul biserici Sf. Arhangheli (sectorul Buiucani).

¹⁹ V. Jitari, *Unele aspecte arhitectonice ale Cimitirului Central cu biserica Tuturor Sfinților din or. Chișinău*, în *Arta*, Chișinău, 1993, p. 156-163.

Studiul complexelor funerare este direct legat de analiza documentelor privind amenajarea cimitirelor în afara orașelor, ridicarea ulterioară a bisericilor din cimitir, momente care deschid noi oportunități pentru cercetarea spațiului cultural al cimitirelor vechi.

*THE DISTRIBUTION OF CEMETERY SITES IN THE EARLY 19TH
CENTURY: IAȘI, CHIȘINĂU AND BUCUREȘTI*

(Abstract)

The article deals with the issue of seats distribution at the main cemeteries in Iași, Chișinău and Bucharest. According to the 1810 correspondence of senator V. Krasno-Milașeviciias regarding the issue of placing cemeteries outside the habitation area, four places for setting cemeteries were assigned in Bucharest, while in Iasi four cemeteries were created outside the living space. After 1812, Gavriil Bănulescu-Bodoni had discussions with cadastral engineer and city architect Mihail Ozmidov on the issue of placing cemeteries in Chisinau, known today as the Central Cemetery. The examination of the funerary complexes is linked directly to the analysis of the documents concerning the establishment of cemeteries outside the city and further raising churches in the cemetery zone.